

Ton Tuinman

In de vroege ochtend staan de kemphanen op hun honk. Ze wachten op de komst van de hennen. Zodra deze verschijnen, ontrolt zich op een klein stukje Hollandse wei een wervelend schouwspel. Een verhaal over honkmannen, randmannen en satellietmannen.

Spanning op het toernooiveld

De kemphaan kan met recht tot de meest kleurrijke vogels van ons vlakke land worden gerekend. De hanen dragen in de paartijd prachtige kragen en pluimen met een vrijwel onbepaalde verscheidenheid in kleurschakering. De opmerkelijke variatie in verentooi is des te opvallender

door de gezamenlijke aanwezigheid op de baltsplaatsen. De baltsplaatsen of arena's worden door de in het sobere broedkleed gestoken hennen bezocht om te paren. Deze opeenhoping van voortplantingsactiviteiten heeft geleid tot boeiende gedragsaanpassin-

gen van kemphanen en hennen. Zo zijn de hennen de broedsels alleen gaan verzorgen, in tegenstelling tot de meeste andere weidevogels waar een zekere taakverdeling bestaat tussen de mannetjes en de vrouwtjes. De kemphanen hebben zich gespecialiseerd in de balts.

De arena bij afwezigheid van de hennen

Een arena bestaat uit een aantal honken. Dit zijn platgetrapte stukjes gras, of ondiepe kuultjes die op 1 à 1,5 meter van elkaar liggen. De honken worden door zogenaamde honkmannen verdedigd tegen concurrenten. Die concurrentie bestaat uit andere honkmannen en zogenoemde randmannen die geen vast honk hebben en proberen zich een plaats te veroveren. Een randman kan een honkman zijn van een naburige, minder bezochte arena. Honkmannen en randmannen

Een satellietman (r) en honkman (l) kijken weg van elkaar om agressie te voorkomen.

zijn goed herkenbaar aan hun gedrag en aan hun meestal donkere verenkleed. Vooral de honkmannen zijn actieve vechtersbazen, die furieus reageren op burens of randmannen die in de buurt van hun honk dreigen te komen. De randmannen hebben dezelfde gedragseigenschappen, maar laten zich door gevestigde honkmannen over het algemeen snel verjagen. Wel betekenen zij voor de honkmannen een constante druk op de gevestigde honken. Randmannen kunnen zich een plaats veroveren als één van de honkmannen is geblesseerd, of door heel voorzichtig en vooral 'vriendelijk' een randhonk te vestigen. Een randman promoveert dan tot honkman.

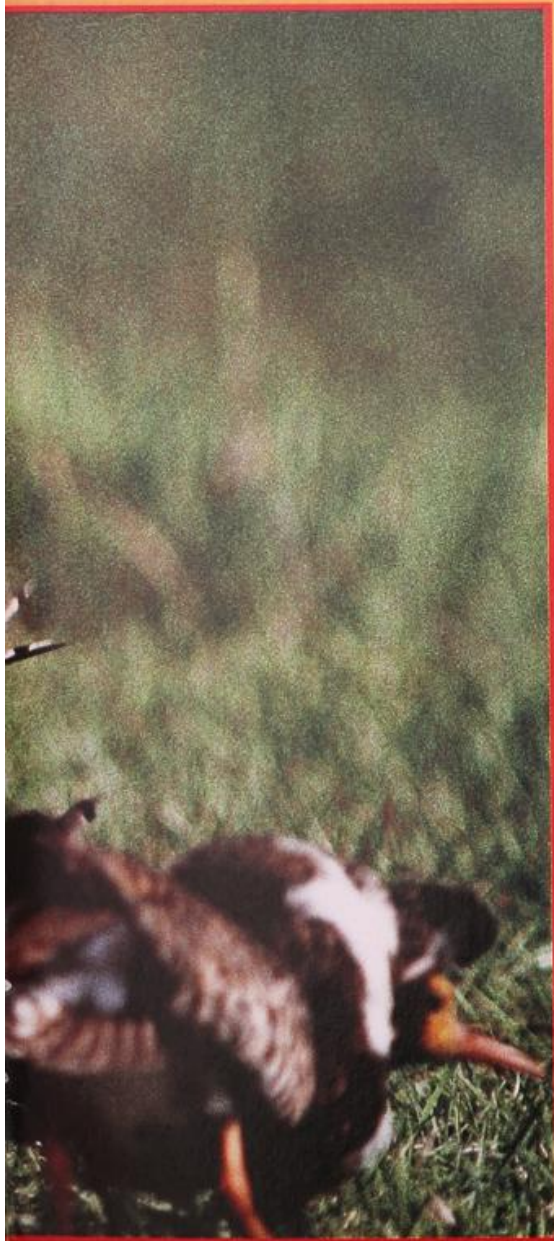
In de vroege ochtend, wanneer de kans op vrouwelijk bezoek het grootst is, staan de honkmannen op hun honk. Vanaf deze plaats kijken zij uit naar passerende hennen, die door het bonte uiterlijk en het even bonte gedrag naar de arena worden gelokt. Later in de ochtend fourageren de hanen in de omgeving van de arena. Zij onderbreken echter dit gedrag onmiddellijk als één van de burens terugkeert naar de arena. Alle honkmannen haasten zich dan terug om hun gevestigde positie met dreigementen te benadrukken.

In het begin van het seizoen en bij het innemen van de plaatsen na de nachtrust kan er flink worden gevochten. Na verloop van tijd kent ieder zijn plaats en wordt meestal volstaan met dreigen. Dit dreigen bestaat uit het op afstand pikken naar de burens, al of niet gecombineerd met draaien, omdat er nu eenmaal meerdere burens zijn.

Vechten komt minder vaak voor dan de naam kempmaan doet vermoeden. Uiteraard gebeurt het bijvoorbeeld wanneer een concurrent probeert een honk te veroveren. Ook wordt er gevochten om een copulatie door een buurman te verhinderen, of om de gunsten van een zogeheten satellietmannetje.

De satellietmannetjes verschillen in uiterlijk, maar vooral in gedrag sterk van de eerder genoemde mannen. 'Satellieten' hebben meestal een lichtgekleurde kraag en pluimen. Ze nemen vrijwel nooit deel aan gevechten en worden vooral op kleinere arena's door veel honkmannen op het honk getolereerd. Hoewel minder duidelijk dan bij de honk- en randmannen lijkt er ook bij satellieten een onderscheid te bestaan

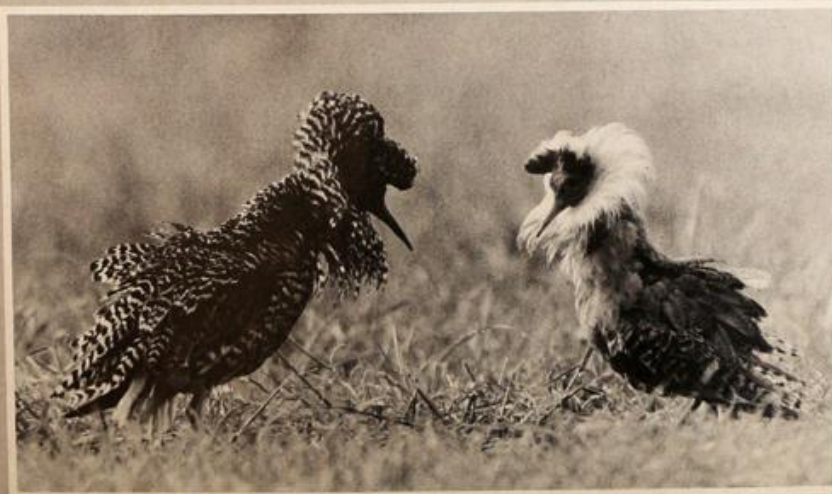
De honken in de arena worden fel verdedigd, waarbij vooral de lichte ondervleugels opvallen. Vooral in het voorjaar, wanneer de kemphanen juist zijn teruggekeerd uit hun Afrikaanse winterkwartieren, strijden ze om de beste plek op de baltsplaats. Na verloop van tijd kent een ieder zijn plaats en wordt meestal volstaan met het op afstand pikken of dreigen naar de burens.

Spanning op het toernooiveld

Een goed overzicht van de baltsplaats. De donkere honkmannen laten het witgekraagde satellietmannetje dichtbij komen omdat deze extra aantrekkingskracht op de hennetjes heeft. Van de meest linkse en rechtse haan is bekend dat zij al vijf achtereenvolgende jaren hetzelfde honk bezetten.

Door te dreigen met de opgezette kraag worden vaak tijd en energie vragende gevechten vermeden.

tussen arenagebonden exemplaren en de exemplaren die met de hennen meekomen. Uit onderzoek blijkt, dat vooral de arenagebonden satellieten een behoorlijk copulatiesucces kunnen behalen.

Op kleine arena's bezoeken de hennen vaak honken waar ook een satellietman aanwezig is. Het lijkt alsof de hennen zich in de nabijheid van een satellietmannetje meer op hun gemak voelen.

Een feit is, dat satellieten vaak met de hennen meetrekken. Een honkman op een kleine arena vergroot zijn kans op een succesvolle paring, als hij een satelliet op zijn honk tolereert. Dit blijkt op grote arena's minder het geval, omdat de rivaliteit onder de dicht opeengepakte honkmannen daar zo groot is dat de satellieten meestal worden verjaagd.

Op een kleine arena wordt een satellietman bijna even enthousiast begroet als de hennen. De honkmannen proberen de satelliet met lokkende, niet-agressieve handelingen zoals de laaghouding en vleugelspreiden, in de half-laaghouding naar hun honk te lokken. De aanwezigheid van een satelliet op een arena leidt vroeg of laat tot een dubbel bezet honk, waar de honkman en de satelliet gezamenlijk uitkijken naar passerende hennen.

De arena tijdens het bezoek van hennen

Het gezelschap op het toernooiveld kijkt voortdurend uit naar passerende hennen. Wanneer één of meer soortgenoten worden herkend, begint de begroetingsceremonie.

In eerste instantie richten de aanwezige hanen zich op, waarbij ze regelmatig op de tenen gaan staan. Dit kan worden gevolgd door het fladderen met de vleugels, waarbij de witte ondervleugels duidelijk zichtbaar zijn: een onmiskenbaar signaal op grote afstand. Enthousiast fladderen gaat vaak over in het rechtstandig opstijgen boven de honken. Hiermee wordt de plaats van de arena duidelijk aangegeven aan de hennen die tot voortplanting bereid zijn. Bij sterke wind landen honkmannen soms op de verkeerde plek. Dit leidt direct tot een korte schermutseling tot de oude situatie weer hersteld is.

Zodra een hen op de arena landt, verandert het

gedrag van de hanen radicaal. Alle nemen de omlaag- of halfomlaaghouding aan en blijven bewegingloos zitten om de hennen gerust te stellen. Een gelande hen aarzelt meestal een poosje, alvorens ze een honk bezoekt. Ze staat even stil, poetst wat en loopt een stukje over de arena. Zodra de hen beweegt, gaan de honkmannen en de aanwezige satellietmannen over tot uitgebreid vlagvertoon om bij de geringste aarzeling van de hen terug te zakken in de omlaaghouding.

Toch blijkt de omlaaghouding niet voldoende om de gunsten van de hen te winnen. Juist de honkmannen die de omlaaghouding vaak onderbreken, blijken grotere aantrekkingskracht op de hennen uit te oefenen dan de mannen die de omlaaghouding handhaven. Het vlagvertoon bestaat uit imponerend dreigen naar de burens in de vorm van gericht pikken of een korte uitval naar een naburige honkman. Satellieten 'vlaggen' wel, maar onthouden zich van agressieve uitingen. Vaak pikt de tijdelijke gastheer juist naar de kraag van een satellietman.

Behalve voor deze agressieve handelingen onderbreken de honkmannen hun omlaaghouding ook voor een op en neer gaande beweging, waarbij ze met de opgerichte staart in de richting van de hen trillen. Tijdens het vlagvertoon zijn de kragen en pluimen wijd uitgezet en de snavels naar de grond of naar een buurman gericht, maar zeker niet naar de hen. Een uitval naar een buurman kan gemakkelijk leiden tot een kort gevecht, waaraan soms meerdere honkmannen

deelnemen. Wanneer er te heftig wordt gevochten, heeft dit tot gevolg dat de hen de arena verlaat. Wanneer de hen dichtbij één van de honken komt, is dit voor een buurman vaak reden een uitval naar dit honk te wagen. Niet zelden profiteert een aanwezige satellietman van zo'n buitenkansje door de hen snel te dekken. Gewoonlijk zal de satelliet echter door de honkman worden verjaagd, als de hen met gespreide vleugels nadert en voor het honk hurkt.

Voor een arenagebonden satelliet laat dit niet altijd gemakkelijk toe. Hoewel satellieten niet vechten kunnen ze de honkman soms letterlijk verdringen, waardoor de paring mislukt. De aanwezigheid van een satellietman op een honk heeft duidelijk ook nadelen voor de honkman. Enerzijds wordt de kans op vrouwelijk bezoek vergroot; anderzijds is de rappe satelliet zelf ook een concurrent als het gaat om succesvol copuleren.

Veel copulaties vinden plaats onmiddellijk nadat de honkman terugkeert van een uitval. De hennen hurken vooral voor een honkman die naar de kraag van 'zijn' satelliet pikt. De copulatie zelf gebeurt snel en is nauwelijks spectaculair. De hurkende hen wordt door de haan bestegen en gaat grotendeels schuil onder de afhangende vleugels van de haan.

Wervelend schouwspel

De beschrijving hierboven is slechts een flauwe afspiegeling van het wervelende schouwspel dat door een gemotiveerde hen teweeg wordt ge-

bracht. Vooral omdat een arena vaak door verschillende hennen gelijktijdig wordt bezocht, veelal in gezelschap van satellietmannen en randmannen. Dan gebeurt er van alles tegelijk: vechten wordt razendsnel afgewisseld met de omlaaghouding van verschillende hanen, satellieten lopen al vlaggend over de arena om een gunstig honk te kiezen, terwijl enkele meters verder wordt gevlagd om de gunsten van een hen die haar vleugels spreidt, wat weer een uitval van een buurman kan uitlokken.

Het veelvuldig omslaan van de stemmingen en de activiteiten van honkmannen en satellieten maken de kemphanenarena's tot de meest dynamische en kleurrijke plekjes van ons vlakke polderland.

De arena's bedreigd

De kemphaan wordt in Nederland van vele kanten bedreigd: de kruidige, extensief beheerde weilanden maken plaats voor intensief bemeste kavels als biljartlakens. Kemphennen blijken zich ook niet te kunnen voegen naar de vroege maaidata. Arena's worden bedreigd door stadsuitbreiding en recreatie, terwijl ook de jacht in Zuid-Europa slachtoffers maakt onder de Nederlandse broedvogels. Het mag de kemphaan goed gaan als broedvogel van de noordelijke toendra's, maar bij ons, in het uiterste zuiden van het verspreidingsgebied, is het een ernstig bedreigde vogelsoort.

De baltsplaatsen van kemphanen zijn praktisch alleen nog te vinden in deze speciaal voor de weidevogels in stand gehouden reservaten. In 1954 waren er nog honderden baltsplaatsen en werd het aantal broedvogels geschat op zo'n 6.000. In 1978 lag dit al beneden de 1500 en gezien de ontwikkelingen daarna is het twijfelachtig of het aantal van 1000 nog wel gehaald kan worden. Mochten we de kemphaan en daarmee samenhangend de bijzondere flora en fauna van de natte weidegebieden willen behouden, dan zal de overheid met de nodige voortvarendheid een deel van de weidegronden reservaat-status moeten geven. Bovenal zullen we zuinig moeten zijn op het weinige dat nog resteert. Een slecht voorbeeld hiervan is de voorgenomen vestiging van een verblijf-recreatiecomplex direct naast het waarschijnlijk beste kemphanengebied dat thans te vinden is in het Lauwersmeer. Vogelbescherming heeft hiertegen dan ook geprotesteerd.

Foto's: Ton Tuinman

